

12. Tam samo. – F. 5022. – Op. 1. – Spr. 728. – 109 ark.

13. Sharapa H.S. Smyrnov Ihor Vasylovych / H. S. Sharapa // Istoriya Istitutu rozvydennyia i henetyky tvaryn u podiyakh, faktakh, biohrafyakh uchenykh. – Boryspil', 2012. – S. 294–295.

Rishko N. N., officer of Chief Command Center of the Armed Forces of Ukraine (Ukraine, Kiev), rishko@ukr.net

Professor I.Smirnov is organizer of domestic breeding work

The author summarizes the contributions of the famous scientist, doctor of biology, professor I.Smirnov in the development of theoretical and methodological foundations of domestic breeding work. The study is based on the use of complex of general scientific, structural and functional, historical methods, as well as a large base of source, which becomes the basis of archival documents. It is proved that by developing of the method long-term preservation of semen of farm animals was reorganized domestic breeding work in animal husbandry, artificial insemination station are enlarged, concentration of producers and their effective use in the selection process are provided. Analysis scientific research scientist was conducted and their place in the large-scale selection in livestock was determined.

Keywords: breeding work, biotechnology of reproduction, artificial insemination, animal husbandry, research work.

Ришко Н. Н., офіцер Главного командного центра Вооруженных Сил Украины (Украина, Киев), rishko@ukr.net

Профессор И. В. Смирнов – организатор отечественного племенного дела

Автором обобщен вклад известного ученого, доктора биологических наук, профессора И.В. Смирнова в разработку теоретических и методологических основ отечественного племенного дела. Исследование основывается на использовании комплекса общенаучных, структурно-функциональных и исторических методов, а также обширной базы источников, основу которой составляют архивные документы. Обосновано, что благодаря разработке метода длительного сохранения спермы сельскохозяйственных животных проведена реорганизация отечественного племенного дела в животноводстве, укрупнены станции искусственного осеменения, обеспечены концентрация ценных производителей и их эффективное использование в селекционном процессе. Приведен анализ научных разработок ученого и определено их место в системе крупномасштабной селекции в животноводстве.

Ключевые слова: племенное дело, биотехнология воспроизводства, искусственное осеменение, животноводство, опытное дело.

* * *

УДК 334.772

Котенко Р. М.

кандидат історичних наук, доцент кафедри готельно-ресторанної та курортної справи, Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника (Україна, Івано-Франківськ), rskotenko@gmail.com

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ ТА ПОДОРОЖЕЙ НА ПРИКАРПАТТІ ЗА РАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ (1970–80-ті рр.)

У 1970–1980-х рр. на Прикарпатті склалися сприятливі умови для розвитку туристично-екскурсійної діяльності. Цьому сприяли загальні зрушення в соціально-економічному розвитку України, пов'язані зі збільшенням вільного часу громадян та реальної заробітної плати і рівня добробуту, що давало змогу за середньомісячну зарплату працівникової придбати путівку, певний відсоток вартості компенсував соціальний фонд. Наявний рівень транспортної інфраструктури був достатнім для туристичного обслуговування, а низькі ціни на пальне позитивно позначалася на вартості послуг перевезення. Рекреантів, що відпочивали за путівками, та самодіяльних туристів з різних областей України та СРСР приваблювали природні умови відпочинку, починаючи від гірських лісистих ландшафтів та помірно-континентального клімату й завершуючи бальнеологічними і фітоціонними ресурсами, що забезпечували як ефективне лікування багатьох захворювань, так і заняття активними видами туризму. За умов панування командно-адміністративної системи віднайдені механізми нарощування туристично-екскурсійної діяльності в краї, хоча посилення застійних явищ у соціально-економічній сфері стали дедалі більше стримувати її розвиток.

Ключові слова: радянський період історії, Прикарпаття, туристично-екскурсійні ресурси, транспортна інфраструктура, природні ресурси.

Постановку проблеми визначаємо у двох площинах – суспільно-практичній та науково-теоретичній. Туризм перетворився на глобальний чинник розвитку цивілізації, що справляє мультиплікативний вплив на всі сфери суспільного життя – економічну, соціальну,

культурну, релігійну, етнонаціональну. В Україні формується державна політика зі створення конкурентоспроможного на міжнародному ринку туристичного продукту, здатного задовольнити потреби громадян щодо оздоровлення, організації дозвілля, задоволення духовних потреб. Важливу роль у розв'язанні цього завдання може відіграти конструктивно-критичний аналіз досвіду радянської доби.

Науково-теоретичний аспект полягає в тому, що саме 70–80-ті роки ХХ ст. становлять безпрецедентний період історії вітчизняного туризму, коли за умов тоталітарного політичного режиму, наростання застійних явищ у соціально-економічній сфері він пережив справжній бум, зумовлений низкою об'єктивних і суб'єктивних обставин. Цей феномен заслуговує на спеціальне глибоке вивчення, зокрема й на регіональному рівні, у межах Прикарпаття, яке завдяки потужному рекреаційному потенціалу стало одним з найпривабливіших туристичних районів Країни Рад.

Порушена у статті проблема вивчалася головним чином відносно України та СРСР радянськими і деякими сучасними вченими (В.Бугрій, С.Грибанова, Т.Дьорова, Р.Дьякова, Б.Смельянов, А.Короткова, О.Костюкова, О.Малиновська, Л.Воронкова, В.Касаткін, В.Квартальнов, С.Попович, Т.Сокол, В.Федорченко та ін.). Утім, окреслені та інші чинники актуалізують її осмислення й на локальному рівні, на прикладі Прикарпаття.

Мета статті полягає у визначенні на основі критично-конструктивного аналізу матеріалів статистики та результатів наукових досліджень соціально-економічних передумов розгортання туристично-екскурсійної діяльності на Прикарпатті у 1970–1980-х рр. та актуалізації цього досвіду для розвитку туристичної індустрії в регіоні та всій Україні.

Доробок радянських і сучасних науковців [1; 5; 6; 8, 11–14; 17; 20] дає науково-теоретичну базу для з'ясування факторів розвитку туризму і подорожей в СРСР, Українській РСР і на Прикарпатті за радянського періоду. Пропонуються різні типології цих чинників, які, зокрема, поділяють на “суб'єктивні” й “об'єктивні”, “тимчасові” й “стабільні”, “природознавчі” й “культурологічні” тощо. Найоптимальнішим вважаємо виокремлення чотирьох груп таких факторів: 1) соціально-економічні; 2) власне туристичні (природно-географічні, культурно-історичні); 3) ментальні (культурно-пізнавальні); 4) організаційно-інфраструктурні. Попри ієрархічну супідрядність, вони перебувають у тісному взаємозв'язку, взаємозалежності. Їхні загальносоюзні та республіканські показники типово і специфічно проявлялися на регіональному рівні.

Визначальною передумовою розвитку туристично-екскурсійної діяльності стали зрушення в соціально-економічній сфері. Хоча радянська статистика зазвичай перебільшувала масштаби “успіхів” та “досягнень” соціалістичного будівництва, наявні дані все-таки дозволяють відтворити наближену до реалій картину та з'ясувати основні тенденції, що створювали сприятливе підґрунтя для подорожей з культурно-пізнавальною метою. Зауважмо, що поступ туризму в зарубіжних країнах супроводжувався подібними процесами і явищами, однак нашому випадку враховуємо ту обставину,

ну, що соціально-економічні зрушення в радянській державі несли в собі внутрішні суперечності, зумовлені об'єктивним обставинами суспільного буття та вадами "соціалістичного способу життя".

Згідно з міжнародними стандартами, визначальною передумовою розвитку туризму і подорожей є збільшення вільного часу населення. Право на відпочинок гарантувала 41 стаття Конституції СРСР: робочий тиждень для робітників і службовців не мав перевищувати 41 години; надавалися щорічні оплачувані відпустки і дні щотижневого відпочинку. Основний Закон спрямовував на створення сприятливих умов для раціонального використання вільного часу. За офіційними даними, у 1970-х роках обсяг їхнього вільного часу зріс на 30%, тож середня тривалість робочого тижня становила 39,4 год., а термін відпусток – 21–24 дні й більше [1, с. 21].

Таким чином у структурі вільного часу відпочинок наприкінці робочого дня сягав 44%, наприкінці робочого тижня – 48%, а в період відпусток – лише 8% [6, с. 69]. Таке становище зумовлювало перерозподіл екскурсійно-туристичної діяльності, позаяк форми короткочасного відпочинку (туризм вихідного дня) були нерозвинутими, тому фізичні сили і культурні потреби мали відновлюватися і реалізовуватися головню під час відпустки. Це породжувало бездуховне дозвілля та різні антисоціальні явища. Розглядаючи вільний час як морально-етичну категорію, радянські соціологи визнавали, що в осіб, які брали участь у туристично-екскурсійній діяльності, він був краще організованим, використовувався ефективніше і раціональніше [10, с. 11–14]. Зауважмо, що тут ідеться про городян, тоді як у сільських жителів структура дозвілля і вільного часу виглядала по-іншому. Це особливо важливо враховувати відносно соціальної стратифікації населення Прикарпаття.

Другою важливою передумовою влаштування змістовного дозвілля і подорожей стало поліпшення добробуту населення. Згідно з радянською статистикою, у 1960–1985 рр. національний дохід Української РСР збільшився на 348% завдяки зростанню продукції промисловості в майже 1,6 разів та сільськогосподарської – на 63% [10, с. 11–14]. Сучасні вчені вказують, що за того часу посилювалося відставання економіки республіки від країн Західної Європи, але завдяки нарощуванню експорту сировинних ресурсів кризові явища в СРСР приховувалися. Отож середня заробітна плата за зазначений період зросла із 78 до 168 крб. для робітників і службовців, а для колгоспників за 1965–1985 рр. – із 49 до 128 крб. [3, с. 24].

Зважаючи на приблизну еквівалентність радянського карбованця і американського долара та штучно підтримувану стабільність цін на продукти харчування і предмети першої необхідності, можна говорити про реальне поліпшення рівня життя пересічних громадян. Вони починали витратити дедалі більше коштів на відпочинок під час відпустки, випереджаючи інші статті сімейного бюджету (на меблі, транспорт, одяг та ін.) [4, с. 17]. Згідно з радянськими даними, тоді споруджувалося близько 70% житла зі "всіма вигодами" (електрика, газ, центральне опалення, каналізація), що на 40–65% збільшувало вільний час його мешканців [5, с. 43].

Подальше підвищення грошових надходжень зумовило зростання на 1990 р. середньої заробітної плати службовців і робітників до 248 крб., а колгоспників – до 228 крб. Однак при цьому посилювалася нерівномірність структури особистого споживання, що проявилось у зростанні витрат на предмети одягу і культурного призначення та житлове і домашнє господарство, з одного боку, з іншого, – у зниженні питомої ваги продуктів харчування (із 45 до 39%), а особливо за статтею "інші потреби" (з 11,5 до 4,8%), до якої саме і входили витрати на дозвілля та туризм.

Зростанню реальних витрат на відпочинок сприяло збільшення суспільних фондів споживання, які майже на третину покривали витрати населення на різні матеріальні блага та послуг і відпочинок [9, с. 163–164]. Саме з них безкоштовно чи на пільгових умовах сплачувалося перебування в санаторіях і туристичних закладах, а також путівки на туристично-екскурсійні маршрути, проведення самодіяльних походів тощо.

Соціально-економічне становище Івано-Франківщини мало свої регіональні особливості. Сповільнення темпів економічного розвитку області за 1980-х років негативно позначалося на добробуті мешканців. Зважаючи також на її соціальну структуру, де переважала сільська людність, реальні доходи населення були на 14–15% меншими від загальнореспубліканських показників [18, с. 145]. Попри загальне збільшення житлового фонду області в 1985 р. ще 32 тис. сімей потребували поліпшення житлових умов. За роки радянських перетворень у краї так і не вдалося подолати напруженості у забезпеченні деякими видами продовольства, особливо м'ясо-ковбасними виробами, багато товарів широкого вжитку були низької якості й не користувалися попитом [15, с. 169]. Утім, за досліджуваної доби продовжували підвищуватися виплати й пільги із суспільних фондів споживання, розширювалися сфера послуг і соціальна інфраструктура. Щороку населення Прикарпаття одержувало по 17–19 тис. профспілкових путівок на турбази і курорти країни [4, с. 46].

Об'єктивне підґрунтя для розширення туристично-екскурсійної діяльності створювали зміни в соціальній структурі населення. Це проявилось в таких головних тенденціях і явищах. По-перше, зростала чисельність міського населення, яке було головним споживачем туристично-рекреаційних послуг. За 1970–1980-х років вплив сільського населення України до великих та середніх міст зріс у 2–2,7 рази. Особливо динамічно такі міграційні процеси протікали на Прикарпатті, так що чисельність мешканців Івано-Франківська збільшилася на 50,5 тис. осіб, Коломиї – на 24,2 тис., Калуша – на 21,5 тис., Надвірної і Долини – приблизно по 10,5 тис. і т.д. [7, с. 131].

По-друге, у структурі населення збільшувалася питома вага молоді, яка завжди відзначалася мобільністю, комунікативністю, прагненням до пізнання нового та, врешті, найактивніше залучалася до туристично-екскурсійного руху з ідейно-виховних мотивів та в якості заохочування, винагороди за успіхи в навчанні і праці. Наприкінці 1980-х років особи 16–29 років становили приблизно чверть людності України та Прикарпаття [7, с. 219–221], а якщо брати до уваги загальний вік рекреантів, то ця категорія становила більшість

учасників туристичних подорожей. По-третє, за два попередніх десятиріччя на 15–20% зросла чисельність української інтелігенції та представників адміністративно-бюрократичного апарату [2, с. 174], які також у силу природно-пізнавальних потреб або з мотивів “престижності” значно активніше, ніж робітництво і селянство, вливалися в різні туристичні потоки.

Важливим чинником розгортання туристично-екскурсійної справи є рівень транспортної інфраструктури, яка створювала можливості для швидкого комфортного пересування та відвідування широкої кількості об’єктів на різних територіях. Її поступ в Україні супроводжувався позитивною динамікою: у 1960–1985 рр. протяжність автотрас зросла із 45 до 145 тис. км; збільшувалася кількість залізничних пасажироперевезень, зокрема завдяки розширенню мережі електрофікованих шляхів, пасажиропотік у повітряному просторі зріс у шість разів [10, с. 205–210].

Розвиток транспортної мережі Івано-Франківщини супроводжували складні суперечливі тенденції. За часів панування Австро-Угорської імперії в Карпатському регіоні реалізовувалася масштабна програма будівництва транскарпатських шляхів, так що його терени переплели понад 10 тис. битих шляхів. Утім, за умов “холодної війни”, коли області регіону набули неформального “закритого прикордонного статусу”, відбувалося їх скорочення. При цьому до кінця 1960-х років протяжність внутрішніх асфальтованих шляхів Івано-Франківщини дещо збільшилося (до 5860 км), так що вони зв’язали обласний зі всіма районними центрами, а автобусні сполучення охопили 90% населених пунктів. Однак за наступного десятиріччя відбувалося зменшення шляхових комунікацій у сільській місцевості через міграцію їхніх мешканців до міст, отож на початок ХХІ ст. мережа автошляхів області становила 4017 км. Значна їх частина не використовувалася для туристично-екскурсійних подорожей через низький технічний стан [4, с. 44; 17, с. 218–221; 19, с. 90–91].

Транспортна доступність істотно впливала на формування центрів і вузлів туристично-екскурсійного руху, що спрямовувався до природно-рекреаційних та культурно-історичних об’єктів, до яких уже були прокладені шляхи. Важливу роль у цьому відіграла залізнична мережа Карпатського регіону, що почала формуватися в останній третині ХІХ ст. На початок 1970-х років її довжина на Прикарпатті досягла 493 км і до сьогодні залишається фактично незмінною [4, с. 44; 17, с. 225–229; 19, с. 90–91]. Завдяки економічній ефективності та відносній психічній комфортності різні види перевезення пасажирів залізничним транспортом (приміське, місцеве, пряме сполучення) відіграли важливу роль у підвищенні привабливості Прикарпаття як туристично-екскурсійного регіону. Розширювалося використання цивільного повітряного транспорту: літаки постійно курсували з обласного центру до Києва, Львова, Одеси, Сімферополя, Москви та інших міст країни [4, с. 44].

Така інфраструктура забезпечувала інтеграцію Івано-Франківщини в транспортно-туристичну профспілкову систему України, що почала формуватися у 1960-х роках. Через терени краю проходили маршрути кожного восьмого-десятого турпотягів, чисельність

яких за 1970–1985 рр. зросла зі 134 до близько 300. Заходами профспілкових турпідприємств республіки кількість рекреантів на туристичних автобусних маршрутах за цей час зросла до 1,5 млн., а учасників авіаподорожей – до 230 тис. [14, с. 120–121; 20, с. 9]. Розвиток транспорту забезпечував економію “продуктивного” часу відпустки на 2–3 дні, що становило 9–11% її загальної тривалості.

Карпатський регіон України мав вигідне транспортно-географічне положення, виступаючи сполучною ланкою між центральними, східними, південними регіонами держави та країнами Східної і Центральної Європи. Однак Івано-Франківська область посідала в ньому окреме місце: її 48-кілометрова ділянка державного кордону з Румунією проходила важкодоступними лісистим високогір’ям, тому вона не мала жодного переходу й тяжіла до внутрішньорегіональних комунікацій [17, с. 208–213].

Друга група передумов розвитку досліджуваного явища пов’язана з наявністю на Прикарпатті значних власне туристичних ресурсів, що посідають важливе і своєрідне місце в туристично-рекреаційній ресурсній базі всієї України. Природні (природно-географічні) ресурси Карпатського регіону мають значні оздоровчо-релаксаційні, психоконформні, атракційні, екологічні, ландшафтні-естетичні, пізнавальні й спортивні властивості. Згідно з твердженням кліматологів, сприятливі комфортні умови для рекреації і туризму створює його помірно-континентальний клімат з домінуванням атлантичних повітряних мас, достатнім зволоженням, неспекотним літом, теплою осінню, м’якою зимою. Оздоровчі властивості клімату міжгірських долин та низько- й середньогір’я широко використовуються у різних видах кліматотерапії. Ландшафти Прикарпаття (лісові, луково-лісові, гірські, скелясті тощо) притягують прихильників гірськолижного спорту. А розгалужена гідрографічна мережа (Дністер, Прут, Черемош, Бурштинське водосховище тощо), багатство рослинного світу, незначна деформованість первісних ландшафтів створюють умови для розвитку різних видів сталого й активного туризму, передусім пішохідного, промаркованого маршрутами різної складності, а також рибальства і пляжної рекреації.

Високий рівень лісистості зумовив створення в Карпатському регіоні значного природно-заповідного фонду, що становив 8,5% від загальноукраїнського [16, с. 7–10]. Ідея охорони природи на Прикарпатті шляхом заповідання зародилася на початку ХХ ст., помітну роль у розвитку цієї справи відіграв митрополит А.Шептицький. Після Другої світової війни радянський уряд припинив природоохоронний рух, який відновився на межі 1950-х–1960-х років, коли в області взяли на облік близько 50 пам’яток природи. Динамічні зрушення у заповідній справі розпочалися зі створенням у 1967 р. Державного комітету з охорони природи та його обласних інспекцій. Уже наступного року виник Карпатський державний заповідник площею 12,7 га. У 1970–1980-х роках на території області було організовано 9 державних заказників (“Козакова долина”, “Скит Манявський”, ін.) та взято під охорону 13 пам’яток природи республіканського значення. 1980 р. тут постав перший в Україні Карпатський дер-

жавний природний національний парк площею 50,3 га. Заповідні об'єкти Івано–Франківщини зосереджували унікальні види флори і фауни [див.: 16]. Багато з них, передусім Карпатський національний парк, включалися до всесоюзних, республіканських, місцевих туристично–екскурсійних маршрутів (пішохідних, велосипедних, лижних, автобусних), знайомлячи з розмаїттям природних та етнокультурних пам'яток.

За умов розширення міських агломерацій зростала чисельність охочих відпочити за межами промислових центрів у природному середовищі, тому система заходів з охорони природи та формування мережі природоохоронних територій стала вагомим чинником розвитку масового екскурсійно–туристичного руху. За таких умов зростала потреба в облаштуванні туристично–рекреаційних територій, упорядкуванні місць відпочинку, посилення регулювання туристичних потоків у межах України і Прикарпаття та інших заходів задля збереження природного середовища. Розв'язанню цих завдань сприяло формування природоохоронних територій, де пралісові масиви притягували тисячі відвідувачів унікальними бактероцидними і фітоцидними властивостями. Згідно з оцінками науковців, рекреаційні ресурси Карпатського регіону за 1980–х років використовувалися лише на рівні 10–15% від їхнього потенціалу. Це спонукало науковців до розробки численних проєктів і пропозицій щодо “інтенсифікації” та “ефективнішого” використання природних багатств [5; 8; 11; 12]. Однак, зауважмо, такі ресурсно–експлуатаційні показники оптимально відповідають сучасним міжнародним принципам сталого туризму в природному середовищі [21].

Таким чином, за 1970–1980–х років на Прикарпатті склалися сприятливі умови для розвитку туристично–екскурсійної діяльності. Цьому сприяли загальні зрушення в соціально–економічному розвитку України, пов'язані зі збільшенням вільного часу громадян та реальної заробітної плати і рівня добробуту. За умов, коли середній розмір місячних зарплат по країні приблизно дорівнював, а той перевищував вартість путівок на турбази і санаторії Івано–Франківщини, їхня наповнюваність за зимового і літнього періодів становила 90–100%. До того ж значна частина путівок оплачувалася із соціальних фондів. Наявний рівень транспортної інфраструктури був достатнім для туристичного обслуговування, а низькі ціни на пальне позитивно позначалася на вартості послуг перевезення. Рекреантів, що відпочивали за путівками, та самодіяльних туристів з різних областей України та СРСР приваблювали природні умови відпочинку, починаючи від гірських лісистих ландшафтів та помірно–континентального клімату й завершуючи бальнеологічними і фітоцидними ресурсами, що забезпечували як ефективне лікування багатьох захворювань, так і заняття активними видами туризму. Так, за умов панування командно–адміністративної системи були віднайдені механізми нарощування туристично–екскурсійної діяльності в краї, хоча посилення застійних явищ у соціально–економічній сфері стали дедалі більше стримувати її розвиток. Подальшого вивчення потребує проблема ефективного використання рекреаційного потенціалу Прикарпаття за радянського періоду.

Список використаних джерел

1. Абуков А.Х. Туризм на новом этапе: Социальные аспекты развития туризма в СССР / А.Х. Абуков. – М.: Профиздат, 1983. – 295 с.
2. Баран В.К. Україна в умовах системної кризи (1946–1980–і рр.) / В.К. Баран, В.М. Даниленко // Україна кризь віки. – К.: Альтернативи, 1999. – Т.13. – 303 с.
3. Витрук Л.Д. Улучшение социально–бытовых условий жизни трудящихся УССР (60–80–е годы) / Л.Д. Витрук. – К.: Наукова думка, 1986. – 183 с.
4. Гараць В.Й. Івано–Франківська область / В.Й. Гараць, О.О. Чернов та ін. // Історія міст і сіл Української РСР. Івано–Франківська область. – К., 1971. – С. 9–52.
5. Жук П.В. Экономическая оценка природного рекреационного потенциала Карпатского региона УССР: автореф. дис. канд. экон. наук / П.В. Жук. – Львов, 1985. – 27 с.
6. Квартальнов В.А. Туризм социальный: история и современность: учебное пособие для слушателей ИПК туристско–экскурсионных кадров / В.А. Квартальнов, В.К. Федорченко. – К.: Вища школа, 1989. – 342 с.
7. Копчак С.І. Етнічна структура та міграції населення українського Прикарпаття (статистико–демографічне дослідження) / С.І. Копчак, В.І. Мойсеєнко, М.Д. Романюк. – Львів: Світ, 1996. – 285 с.
8. Кравців В.С. Рекреаційне освоєння Карпат в контексті регіональних і державних інтересів / В.С. Кравців // Проблеми соціально–економічної географії Західного регіону України. – К.: Інститут системних досліджень освіти, 1993. – С. 133–138.
9. Майер В. Уровень жизни населения СССР / В. Майер. – М.: Мысль, 1977. – 263 с.
10. Народне господарство Української РСР у 1985 році: Статистичний щорічник. – К.: Техніка, 1986. – 382 с.
11. Недашківская Н.Ю. Рекреационная система Украинских Карпат / Н.Ю. Недашківская. – К.: Вища школа, 1983. – 117 с.
12. Нудельман М.Ш. Формирование и развитие территориального рекреационного комплекса / М.Ш. Нудельман, П.В. Жук, С.П. Кузык // Украинские Карпаты: Экономика / отв. ред. М.И. Долишний. – К.: Наукова думка, 1988. – С. 155–163.
13. Пасечний П.С. Туризм и экскурсии как средства нравственного воспитания трудящихся / П.С. Пасечний // Свободное время и нравственное воспитание: По материалам Всесоюзной научно–практической конференции в Баку (апрель 1979 г.). – М., 1979. – С. 142–147.
14. Попович С.І. Соціально–економічні передумови розвитку туризму в Україні та розширення його інфраструктури в 60–х – першій половині 80–х років (на прикладі системи профспілкового туризму) / С.І. Попович // З історії вітчизняного туризму. Зб. наук. ст. / Федерація профспілок України, Ін–т туризму. – К., 1997. – С. 115–126.
15. Прикарпаття під прапором Рад / кер. авт. кол. О.Ю. Карпенко. – Ужгород: Карпати, 1989. – 206 с.
16. Природно–заповідні території та об'єкти Івано–Франківщини / під ред.: Приходько М.М., Папана В.І. – Івано–Франківськ, 2000. – 271 с.
17. Рутинський М.Й. Туристичний комплекс Карпатського регіону: Навчальний посібник / М.Й. Рутинський, О.В. Стецюк. – Книги XXI. – Чернівці, 2008. – 439 с.
18. Ткачук І.Г. Економічна самостійність регіону / І.Г. Ткачук. – К.: Наукова думка, 1994. – 228 с.
19. Транспорт і зв'язок України: Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2001. – 347 с.
20. Туризм и экскурсии в Украинской ССР. – К.: Реклама, 1986. – 237 с.
21. Холловой К. Воздействие туризма на окружающую среду // Туристический бизнес / Дж. Кристофер Холловой. – Перевод с 7–го английского издания. – К.: Знання, 2007. – С. 169–198.

References

1. Abukov A.H. Turizm na novom jetape: Social'nye aspekty razvitiya turizma v SSSR / A.H. Abukov. – M.: Profizdat, 1983. – 295 s.
2. Baran V.K. Ukrai'na v umovah systemnoi' kryzy (1946–1980–i rr.) / V.K. Baran, V.M. Danylenko // Ukrai'na kriz' viki. – K.: Al'ternatyvy, 1999. – T. 13. – 303 s.
3. Vitruk L.D. Uluchshenie social'no–bytovyh uslovij zhizni trudjashhihsja USSR (60–80–e gody) / L.D. Vitruk. – K.: Naukova dumka, 1986. – 183 s.
4. Garac' V.J. Ivano–Frankivs'ka oblast' / V.J. Garac', O.O. Chernov ta in. // Istorija mist i sil Ukrai'ns'koi' RSR. Ivano–

Frankivs'ka oblast'. – K., 1971. – S. 9–52.

5. Zhuk P.V. Jekonomicheskaja ocenka prirodnogo rekreacionnogo potenciala Karpatskogo regiona USSR: Avtoref. dis. kand. jekon. nauk / P.V. Zhuk. – L'vov, 1985. – 27 s.

6. Kvaral'nov V.A. Turizm social'nyj: istorija i sovremennost': Uchebnoe posobie dlja slushatelej IPK turistsko-jekskursionnyh kadrov / V.A. Kvaral'nov, V.K. Fedorchenko. – K.: Vishha shkola, 1989. – 342 s.

7. Kopchak S.I. Etnichna struktura ta migracii' naselennja ukrai'ns'kogo Prykarpattja (statystyko-demograficne doslidzhennja) / S.I. Kopchak, V.I. Mojshejenko, M.D. Romanjuk. – L'viv: Svit, 1996. – 285 s.

8. Kravciv V.S. Rekreacijne osvjoennja Karpat v konteksti regional'nyh i derzhavnyh interesiv / V.S. Kravciv // Problemy social'no-ekonomichnoi' geografii' Zahidnogo regionu Ukrai'ny. – K.: Instytut systemnyh doslidzhen' osvity, 1993. – S. 133–138.

9. Majer V. Uroven' zhizni naselenija SSSR / V.Majer. – M.: Mysl', 1977. – 263 s.

10. Narodne gospodarstvo Ukrai'ns'koi' RSR u 1985 roci: Statystychnyj shhorichnyk. – K.: Tehnika, 1986. – 382 s.

11. Nedashkivskaja N.Ju. Rekreacionnaja sistema Ukrainskih Karpat / N.Ju. Nedashkivskaja. – K.: Vishha shkola, 1983. – 117 s.

12. Nudel'man M.Sh. Formirovanie i razvitie territorial'nogo rekreacionnogo kompleksa / M.Sh. Nudel'man, P.V. Zhuk, S.P. Kuzyk // Ukrainskie Karpaty: Jekonomika / Otv. red. M.I. Dolishnij. – K.: Naukova dumka, 1988. – S. 155–163.

13. Pasechnij P.S. Turizm i jekskursii kak sredstva npravstvennogo vospitanija trudjashihhsja / P.S. Pasechnij // Svobodnoe vremja i npravstvennoe vospitanie: Po materialam Vsesojuznoj nauchno-prakticheskoj konferencii v Baku (aprel' 1979 g.). – M., 1979. – S. 142–147.

14. Popovych S.I. Social'no-ekonomichni peredumovy rozvytku turizmu v Ukrai'ni ta rozshyrennja jogo infrastruktury v 60-h – pershij polovyni 80-h rokiv (na prykladi systemy profspilkovogo turizmu) / S. I. Popovych // Z istorii' vitchyznjanogo turizmu. Zb. nauk. st. / Federacija profspilok Ukrai'ny, In-t turizmu. – K., 1997. – S. 115–126.

15. Prykarpattja pid praporom Rad / Ker. avt. kol. O.Ju. Karpenko. – Uzhgorod: Karpaty, 1989. – 206 s.

16. Pryrodno-zapovidni terytorii' ta ob'jekty Ivano-Frankivshhyny. – Pid red.: Pryhod'ko M. M., Papana V. I. – Ivano-Frankivs'k, 2000. – 271 s.

17. Rutyns'kyj M.J. Turystychnyj kompleks Karpats'kogo regionu: Navchal'nyj posibnyk / M.J. Rutyns'kyj, O.V. Stecjuk. – Knygy XXI. – Chernivci, 2008. – 439 s.

18. Tkachuk I.G. Ekonomichna samostijnist' regionu / I.G. Tkachuk. – K.: Naukova dumka, 1994. – 228 s.

19. Transport i zv'jazok Ukrai'ny: Statystychnyj zbirnyk. – K.: Derzhavnyj komitet statystyky Ukrai'ny, 2001. – 347 s.

20. Turizm i jekskursii v Ukrainskoj SSR. – K.: Reklama, 1986. – 237 s.

21. Hollovej K. Vozdejstvie turizma na okruzhajushhuju sredu // Turisticheskij biznes / Dzh. Kristofer Hollovej. – Perevod s 7-go anglijskogo izdanijsja. – K.: Znannja, 2007. – S. 169–198.

Kotenko R. M., Candidate of Historical Sciences, Associate Professor at the Division of Hotel, Restaurant and Resort Business, Institute of Tourism, Precarpathian National VasylStefanyk University(Ukraine, Ivano-Frankivsk), rskotenko@gmail.com

Social and economic background for tourism and tours development in Precarpathia during the Soviet Era (1970s–1980s)

The Precarpathian region created favorable conditions for the development of tourism and excursion activities in 1970s–1980s. General improvements in social and economic development of Ukraine related to the increase of people's leisure time, real wages and welfare contributed to the above fact, which made it possible for an employee with an average monthly salary to purchase a tour; a certain percentage of the tour price was compensated by the social fund. The transport infrastructure level was sufficient for tourism services, and low fuel prices positively affected the cost of transportation services. Tourists, who went on tour holidays, and self-catering holidaymakers from all over Ukraine and USSR, were attracted by both natural conditions of rest, such as highland forest landscapes, moderate climate, and spa resources, which provided effective treatment for many diseases and doing active kinds of tourism. During the conditions of administrative-command system dominance, the mechanisms of increasing tourism and excursion activities in the region were found, although the strengthening of stagnation phenomena in the social and economic sector were increasingly hampering its development.

Keywords: Sovietera history, Precarpathia, tourism and excursion courses, transportation infrastructure, natural resources.

Kotenko P. M., кандидат исторических наук, доцент кафедры гостинично-ресторанного и курортного дела, Прикарпатский национальный университет им. Василия Стефаника (Украина, Ивано-Франковск), rskotenko@gmail.com

Социально-экономические предпосылки развития туризма и путешествий на Прикарпатье в советский период (1970–1980 гг.)

В 1970–1980-х гг. на Прикарпатье сложились благоприятные условия для развития туристско-экскурсионной деятельности. Этому способствовали общие сдвиги в социально-экономическом развитии Украины, связанные с увеличением свободного времени граждан и реальной заработной платы и уровня благосостояния, что позволяло за среднемесячную зарплату работнику приобрести путевку, определенный процент стоимости компенсировал социальный фонд. Имеющийся уровень транспортной инфраструктуры был достаточным для туристического обслуживания, а низкие цены на топливо положительно сказывались на стоимости услуг перевозки. Рекреантов, отдыхающих по путевкам, и самостоятельных туристов из разных областей Украины и СССР привлекали природные условия отдыха, начиная от горных лесистых ландшафтов и умеренно-континентального климата и заканчивая бальнеологическими и фитонцидными ресурсами, которые обеспечивали как эффективное лечение многих заболеваний, так и занятия активными видами туризма. В условиях господства командно-административной системы были найдены механизмы наращивания туристско-экскурсионной деятельности в крае, хотя усиление застойных явлений в социально-экономической сфере стали все больше сдерживать ее развитие.

Ключевые слова: советский период истории, Прикарпатье, туристско-экскурсионные ресурсы, транспортная инфраструктура, природные ресурсы.

* * *

УДК 94(477.8)

Палійчук У. В.

аспірант кафедри туризму і рекреації, Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника (Україна, Івано-Франківськ), lapras1994@mail.ru

ПРОБЛЕМА ОБЛІКУ НЕРУХОМИХ ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ НА ПРИКАРПАТТІ ЗА РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ

Одним з головних складників пам'яткоохоронної діяльності на Прикарпатті став облік об'єктів культурної спадщини. У статті схарактеризовано основні риси і тенденції радянської політики у сфері обліку та збереження пам'яток історії та культури на Івано-Франківщині. На основі генетичного, проблемно-хронологічного, структурно-системного, типологізації, статистичного методів досліджено форми, засоби, шляхи проведення діяльності державними органами і громадськими організаціями з виявлення, обстеження та ресторації різних видів об'єктів нерухомої культурної спадщини. Одержані результати засвідчують ідеологічну заангажованість та міжведомчу подрібненість ведення пам'яткоохоронної роботи за радянського періоду, а також залишковий принцип її фінансування та інші чинники. Виявлені реальні заходи, що сприяли збереженню і відновленню пам'яток. Велику роботу в цій сфері проводило Українське товариство охорони пам'яток історії та культури. певні реальні результати приносило і шефство трудових колективів над об'єктами культурної спадщини.

Ключові слова: радянська доба історії, Прикарпаття, пам'ятки історії та культури, Українське товариство охорони пам'яток історії та культури.

Одним з головних складників пам'яткоохоронної політики держави є облік об'єктів культурної спадщини, що являє собою законодавчо зумовлений порядок визначення їх правового статусу, художньої і культурної цінності шляхом виявлення, комплексного дослідження та занесення до відповідних списків (реєстрів). За радянського періоду цю проблему розв'язували з позицій “ідеологічної доцільності”, що зумовило руйнування насправді цінних унікальних пам'яток історії та культури, з одного боку, та взяття на облік об'єктів, що не мають історичної чи мистецької цінності. Перегляд таких підходів актуалізується за сучасної доби складання реєстрів нерухомої національної спадщини. Це зумовлює наукову і практичну доцільність осмислення порушеної проблеми.

Мета статті полягає у з'ясуванні на прикладі Прикарпаття (Івано-Франківська область) основних рис і тенденцій радянської політики у сфері обліку та збережен-